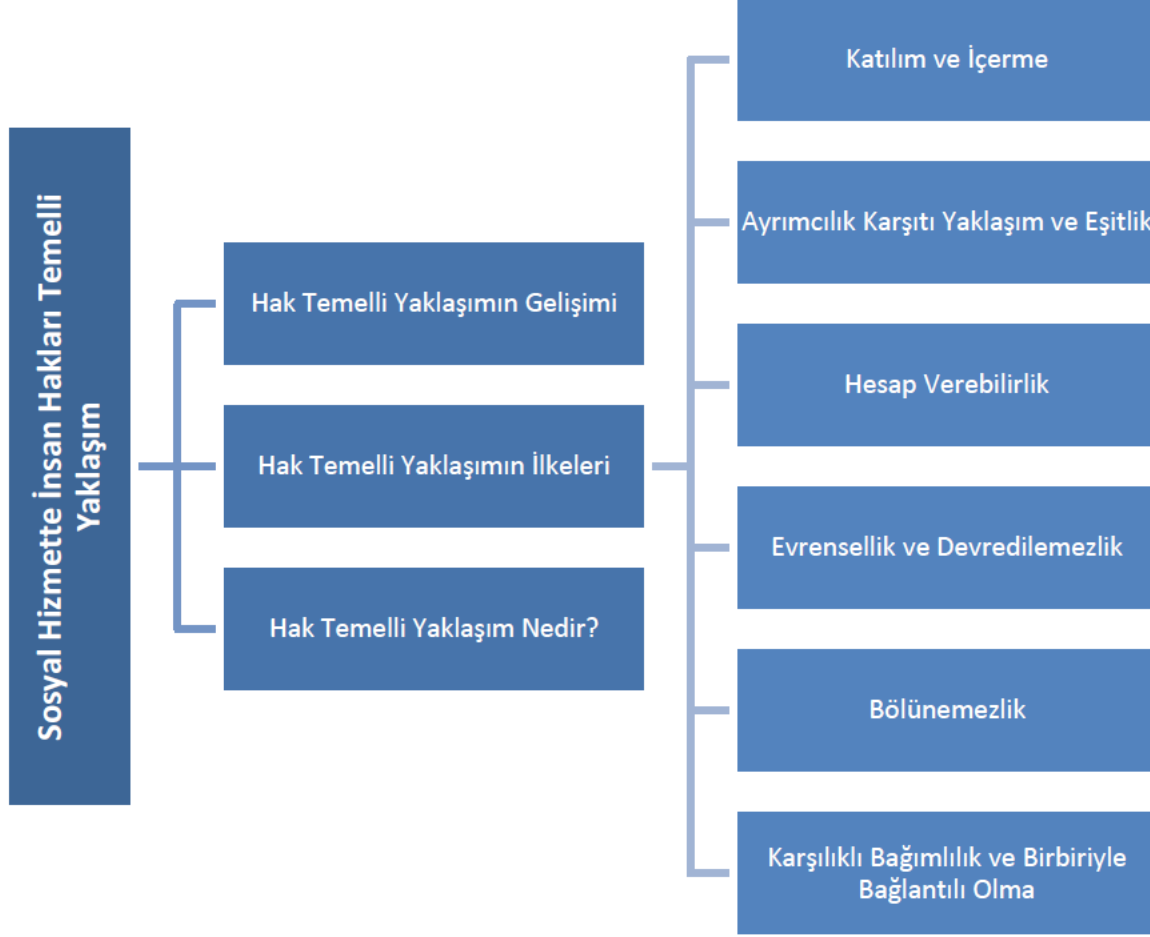

İNSAN HAKLARI VE SH

HAK TEMELLİ YAKLAŞIM

İHTİYAÇ TEMELLİ YAKLAŞIM

Dr. Öğr. Üyesi Aysel TEKGÖZ

HAK TEMELLİ YAKLAŞIMIN GELİŞİMİ

- Sosyal hizmet mesleği, hayırseverlik motivasyonu ile gelişmiştir . **Hayırseverlik temelli yaklaşım:**
  1. ihtiyaç içerisindeki bireylere yardım etmede **dini** kendisine referans olarak belirler.
  2. Gerçekleştirilen yardım karşılığında **sevap kazanma** düşüncesi hâkimdir.
  3. Günümüzde profesyonel anlamda gerçekleştirilen sosyal yardım uygulamalarının gelişimi bağlamında oldukça önemli bir yere sahiptir
  4. Yoksulluk sorununa **kalıcı** bir çözüm üretmediği ve yoksulluğa neden olan **yapısal faktörlere** odaklanmadığı için oldukça ağır bir biçimde eleştirilmektedir

5. Sosyal hizmet uygulamalarında esas olan insanların yaşadıkları **sorunları üreten mekanizmaların** ele alınması perspektifinden uzaktır.

6. Ancak bu durum hayırseverlik temelli yaklaşımın sosyal hizmet uygulamasında **reddedilmesi** anlamına da gelmemektedir.

Haklar Perspektifi ve Yoksulluk

1. Tarihsel olarak gelişiminde, devletin yoksulluk sorununa daha önceki geleneksel anlayışlarla yaklaşımlarının başarısızlıkla sonuçlanması etkili olmuştur
2. Bu nedenle zayıf bir refah devletinin, gelir adaletini bozarak küçük bir azınlık grupta servet yoğunlaşması yarattığı göz önüne alındığında, **yoksulluğun azaltılmasının hak temelli perspektiften** ele alınması önem kazanmıştır.

3. Yoksulları “çaresiz mağdurlar” olarak DEĞİL, sosyal dışlanmanın ve marjinalleşmenin bir sonucu olarak açıklamakta ve yoksulların **kaderlerini şekillendirebilecek paydaşlar** olduğunu belirtmektedir

4. Yoksullar artık acılarını hafifletmek için yalnızca kamu mallarına ve hizmetlerine ihtiyaç duyan savunmasız vatandaşlar olarak algılanmamakta, kaynakların toplumda nasıl dağıtıldığını sorgulayan paydaşlar olarak görülmektedir.

5. Hak temelli yaklaşımın kökleri, toplumda haklarından mahrum bırakılanlar için **devredilemez** siyasal, ekonomik, yasal ve sosyal haklara hitap eden insan hakları perspektifine sahiptir.

6. İnsan hakları perspektifi; yoksulluk ve yoksulluk politikalarıyla ilgili sorunları oldukça uzun bir süre ele almamıştır.

7. Yoksullukla ilgili konular, 20. yüzyılın büyük bir bölümünde sivil ve politik haklara yapılan aşırı vurgudan ötürü, insan hakları tartışmalarının temelinde yer almamıştır.

7. Ekonomik anlamda oldukça gelişmiş Batılı ülkelerde bile, insan hakları perspektifleri ekonomik, sosyal ve kültürel hakların önemini sıklıkla reddetmiştir .

8. Böylelikle insan hakları yaklaşımlarının merkezi, çoğu zaman **yasal sistemlerin işleyişine dayandırılmış ve sonuçta mevzuat yoluyla** uygulanabilecek hakların önceliği anlamına gelmektedir.

9. 20. yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılın başlarında hak temelli yaklaşım, **sosyal hak ihlali meselelerini ele alarak** kapsamını genişletmiştir.

Küreselleşme çağında sivil toplum örgütleri gibi çeşitli paydaşlar, daha kapsamlı bir haklar grubu bağlamında tartışmalar yürütebilmektedir

HAK TEMELLİ YAKLAŞIM NEDİR?

- Toplumdan dışlanmanın sınırında bulunan bireyler ve gruplar için eşitlik ve adaleti sağlama fikrine bağlıdır.
- **Yoksulluk, şiddet vb. sorunlar, bireysel patolojilerin bir sonucu olarak değil, dışlayıcı toplumsal yapıların bir sonucu olarak görülür.**
- **yani dezavantajlı konumda bulunana bireylerin sahip olduğu olumsuzlukların kaynağı; hak ihllallerine dayalı çevresel nedenlere bağlanmaktadır.**
- Yoksulluk konusundaki temel tartışmalara yoksullar **hak sahipleri olarak dâhil edilirler.**
- Yoksulluğun yanında ırkçılık, cinsiyetçilik, yetenek ve yaşçılık gibi diğer toplumsal baskı biçimlerinin de var olduğunu keşfetmemize olanak sağlar.
- Bu nedenle, sosyal sorunlarla mücadele bağlamında açıkça toplumsal eşitsizliklerİ detaylı bir biçimde inceleyen politik bir mücadeledir.
- Bu anlamda, hak temelli yaklaşım, sosyal sorunlarla boğuşan müracaatçıların deneyimlerini dikkate almadan sosyal sorunları çözmeye çalışan tepeden inme politikaların ve programların karşısındadır.

- Hak temelli yaklaşım, onurlu bir yaşam için asgari koşulların sağlanmasına odaklanmaktadır.
- Hak temelli yaklaşım, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden kaynaklanan ve vatandaşların insan onur ve değerine uygun bir biçimde **beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve istihdam konularında temel hizmetlere erişmeleri için birtakım haklara sahip olduğunu belirten** ve bu hakları yerine getirme konusunda **ulus devletlere birtakım yükümlülükler yükleyen** bir tür **güçlendirme yaklaşımıdır**

- Hakları teknik bir biçimde ele alan anlayıştan ziyade üç temel unsura dayanan siyasal bir anlayışa doğru evrilmiştir:
- • Bireylerin hakları vardır.
- • Devlet bu hakları korumak zorundadır.
- • İnsanlar bu hakların elde edilmesi sürecine katılmak durumundadır.

- Hak temelli yaklaşım doğrultusunda bireyler “**hak sahipleri**”, devlet ve devlet dışındaki birtakım aktörler ise söz konusu hakları sağlama **konusunda** “**sorumluluk sahipleri**” olarak tanımlanmaktadır.
- Hak temelli yaklaşım bağlamında sorumluluk sahiplerinin **kapasitelerinin artırılması** ve hak sahiplerinin **güçlendirilmesi** hedeflenmektedir

- **Hak temelli yaklaşım bağlamında tüm insanların:**
  - kişi özgürlükleri,
  - kanun önünde eşitlik,
  - sağlık hizmetlerine erişim,
  - barınma ve beslenme öğelerini içeren yeteri düzeylerde yaşama hakkı,
  - ücretsiz temel eğitim,
  - adil bir çalışma ortamı ve **eşit işe eşit ücret** düzenlemeleri,
  - düşünce ve inanç gibi konularda fikir geliştirme ve bu fikirleri ifade etme hakları mevcuttur.

- Hak temelli yaklaşım, **insan haklarını** kendine dayanak olarak belirlemekte ve yoksulluk, adaletsizlik ve sosyal dışlanma gibi konularla mücadelede bütün insanlar için insan haklarının ne ölçüde gerçekleştirildiğine dikkat çekmektedir.

- insan ihtiyaçlarını temel alan bir yardım dağıtım sisteminden **bilinçli bir uzaklaşmayı** ve ihtiyaç temelli paradigma yerine birey ve toplulukların haklarının gerçeğe dönüştürülmesi için onların kapasitelerini geliştirmeyi amaçlayan bir yönelimi beraberinde getirmektedir.
- Hak temelli yaklaşım; yoksulluk, adaletsizlik ve çaresizliğin insan hakları ihlallerinden kaynaklandığını kabul etmektedir.
- Bu nedenle uygulamanın odağı: ***ihtiyaç temelinden yasal haklar temeline geçmektedir.***

Tablo: 1 Sosyal Hizmette Hayırseverlik, İhtiyaç ve Hak Temelli Yaklaşımların Karşılaştırılması

	Hayırseverlik Temelli Yaklaşım	İhtiyaç Temelli Yaklaşım	Hak Temelli Yaklaşım
Amaçlar	Dezavantajlı birey ve grupları yaşadıkları acılardan acilen kurtarmak için yardım etmek	Ötekileştirilmiş ve dezavantajlı gruplar için ek kaynaklar sağlayarak yaşadıkları sorunları gidermek	Kaynakların ve gücün adil dağıtılmasını sağlayan insan haklarını gerçekleştirmek
Motivasyon	Varlıklı kişilerin dini ya da ahlaki zorunluluklar gereği zor durumdaki insanlara yardım etme isteği	Toplumun ihtiyaç içerisindeki üyelerinin iyilik halini sağlamak için yardımda bulunma isteği	Haklara ilişkin yasal yükümlülükler
Sorumluluk	Birey, dernek ya da vakıflar	Genellikle ihtiyacı tanımlayan ve müdahaleyi geliştirenler	Hükümetler, hükümetler arası örgütler, uluslararası STÖ'ler ve ulus aşırı ortaklıklar
Süreç	Bağış odaklı hayırseverlik çalışmaları	İhtiyacın ve siyasal pazarlıklarla ihtiyaçların karşılanmasına yönelik stratejinin çok boyutlu bir biçimde ele alınması	Birey ve grupların hak talebinde bulunmaları için onları güçlendirmek ve sürece katılımlarını gözeten bir politika izlemek
Güç İlişkileri	Var olan durumu korur	Genel olarak var olan yapıyı sürdürmekle birlikte değişimi kademeli olarak sağlayabilir	Var olan durumu değiştirmeye çalışır
Hedef Kitle	Yardıma layık görülen birey ve gruplar	Dezavantajlı bireyler ya da gruplar	Toplumun tüm üyeleri hedef kitleyken ötekileştirilmiş gruplara yönelik bir vurgu söz konusudur
Vurgu	Bağışçıların hayırsever davranışları	İhtiyaçların karşılanması	İnsan haklarının gerçekleştirilmesi
Müdahale Nedeni	Sorunların görülmesi	Açık belirtiler ve yapısal nedenler	Temel yapısal nedenler

- Üç ana yaklaşım ele alındığında, sosyal hizmet uygulamaları nazarında **ihtiyaç temelli yaklaşımın hayırseverlik yaklaşımına göre daha uygun** olduğu söylenebilir.
- İfe, bu yaklaşımın **sosyal hizmet uzmanlarının profesyonel ihtiyaç tespit ediciler** olarak algılanması riskini barındırdığını belirtir.
- Sosyal hizmet mesleği **insan ihtiyaçlarının giderilmesi mesleğinden ziyade insan hakları** bağlamında ele alınması gereken bir meslek olarak düşünölmelidir

- Bir meslek olarak sosyal hizmeti, insanların **ihtiyaçlarını analiz edip bunlara uygun çözümler getirerek gidermesi **yerine**, temel insan haklarını veri kabul ederek bu doğrultuda çalışmalar yapan ve bunları garanti altına alan bir yapıda değerlendirebiliriz .**
- Müracaatçıların dile getirdikleri ihtiyaçları saygı ile kabul ederek başlayan bir süreç içerisinde insan haklarını merkeze alan bir uygulama geliştirmek önemlidir.
- rn: • Bir yaşlının bakım hizmetine ihtiyaının olması, aslında bu yaşlının yaşam hakkına işaret etmektedir.

HAK TEMELLI YAKLAŞIM DOĞRULTUSUNDA SOSYAL HİZMET UZMANLARININ SORUMLULUKLARI

- Müracaatçıların sivil, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları da dâhil olmak üzere **insan haklarına erişimini değerlendirmek,**
- • Müracaatçılarla insan haklarını geliştirmek amacıyla **iş birliği dâhilinde** çalışmak,
- Müdahalenin odağını **hem mikro hem de makro** uygulama düzeylerine yöneltmek
- Müracaatçıların **insan haklarını savunmanın** insan hakları temelli bir uygulama için merkezî olduğunu kabul etmek,
- Eşitsizliğe, ayrımcılığa ve yapısal dezavantajlara **karşı durmak,**

- Uygulamada **insanları sorunlu olarak tanımlamayan** ve **güçler temelli** bir yaklaşımı benimsemek,
- **Diğer profesyoneller, hükûmet temsilcileri** ve toplumun üyeleriyle geniş bir çerçevede **iş birliği** yapmak,
- Müracaatçıların haklarının **sosyal hizmet uygulamalarında tamamen** korunmasını ve teşvik edilmesini sağlamak,
- İnsan hakları konusunda **hem kendilerini eğitmek ve hem de müracaatçıları bu hakları öğrenmeleri için teşvik etmek.**

HAK TEMELLİ YAKLAŞIMIN İLKELERİ

1. Katılım ve içerme,
2. Ayrımcılık karşıtı yaklaşım ve eşitlik,
3. Hesap verebilirlik,
4. Evrensellik ve devredilemezlik,
5. Bölünemezlik,
6. Karşılıklı bağımlılık ve birbiriyle bağlantılı olma.

KATILIM VE İÇERME

- Tüm insanların sosyal ve politik hayata **aktif, özgür ve anlamlı bir şekilde katılma** hakkına sahip olduğunu ileri sürmektedir.
- **Katılım ve içerme ilkesinin şh uygulaması:**
- Müracaatçıların ve topluluk üyelerinin **pasif veya güçsüz olmalarını değil**, kendi gelişimleri hakkında ve sosyal hizmet uzmanlarının karar alma süreçlerinde **aktif katılımcılar** olmasını sağlamayı içermektedir.
- Müracaatçı kelimesinin **sunulan hizmetlerden faydalanan insanlardan daha geniş bir anlama** sahip olduğunu kabul eder.
- Katılım ilkesi, yalnızca sosyal hizmet uzmanları ile müracaatçılar arasındaki ilişkide değil aynı zamanda sosyal hizmet uzmanları ile birlikte çalıştıkları **topluluklar arasındaki ilişkide** de söz konusudur.
- Bu ilke müracaatçıların, **değerlendirme ve müdahale gibi sosyal hizmet müdahalesinin her aşamasına iş birliği içerisinde dâhil** edilmesi gerektiğini vurgular.

- Müracaatçılar; **kendi yaşamlarının uzmanıdır.**
- Bu, hizmet planında müracaatçının **bilgilendirilmiş onamını** aşan bir katılım seviyesidir.
- Katılım, müracaatçılara değer veren bir tutumdur ve paternalistik (korumacı) profesyonel davranış kalıplarından kaçınmayı gerektirir.
- Örn: Birey ya da toplulukların karar alma süreçlerine katılımı, bir sosyal hizmet kuruluşunun hangi hizmetleri sunacağı ve odaklarının ne olması gerektiği konularında yardımcı olabilir.

AYRIMCILIK KARŞITI YAKLAŞIM VE EŞİTLİK

- Herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, **tüm insanlara insan haklarına uygun** bir şekilde yaklaşılması gerekliliğini vurgular.
- Ayrımcılığın türlerini tanımlamayı ve ortadan kaldırmayı ve böylelikle ayrımcılığa maruz kalmış insanları toplum içerisinde diğer insanlarla **eşit bir konuma taşımayı** amaçlamaktadır.
- Genellikle ezilen bir gruba mensup olmanın sonucu olan **damgalanmaya** karşı çalışmak ve bireylerin ve toplulukların güçlü yönlerini geliştirmeleri ve kapasitelerini artırmalarına yardımcı olmayı gerektirir.

- Eşitlik ve ayrımcılık yapmama pratiği aynı zamanda yapısal ayrımcılığa, yani “nüfusun geri kalanıyla eşit şartlarda yaşamak için gereken ekonomik, politik ve kurumsal kaynaklara erişimden dışlanmanın tarihsel süreçlerine” dikkat çekilmesini gerektirir.
- Sosyal politikaların ve hizmetlerin kırsal kesimden ziyade sadece kentsel nüfuslar gibi, hâlihazırda ulaşılması kolay olanlara yönlendirilmemesi gerekir. Aksi takdirde mevcut güç dengesizlikleri daha da şiddetlenir. (ULAŞIM)
- Ayrımcılık karşıtı yaklaşım ve eşitlik ilkesini uygulamak için, **kasıtsız ayrımcılığın** da önlenmesi gerekir. Kasıtsız ayrımcılığın oldukça kolay bir biçimde ortaya çıkabilmesinden dolayı sosyal hizmet uygulamalarında böyle bir duruma sebebiyet vermemek için azami özeni göstermek gerekmektedir.

- **Örnek:** • Bir bölgedeki sorunların tespiti amacıyla **ulaşım**la ya da **çocuk bakımıyla** ilgili bir düzenleme yapılmadan bölge halkının toplantıya çağırılması durumunda ulaşım sorunu olanlar ve kadınlar toplantıya katılamayarak seslerini duyuramayacaklardır. (KADIN- ENGELLİ)
- Eşitlik ve ayrımcılık karşıtı yaklaşım sosyal hizmet uygulamasında **güçlendirme ve savunuculuğa** başvurmayı gerektirir.
- Müracaatçılar eşitsiz ya da ayrımcılığa tabi bir durumdaysa, bu **durumu değiştirmek için onları güçlendirmek** sosyal hizmet mesleğinin görevidir.
- Günümüzde sosyal hizmet mesleği **sorunların kişisel ya da psikolojik yönlerine aşırı odaklanmak ve sosyal ve politik bağlamı göz ardı etmekle** eleştirilmektedir.

- Örn: Aile içerisinde meydana gelen bir kadına yönelik şiddet vakasına kadının eşiyle olan iletişimindeki yetersizlikleri aramak yerine kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği perspektifinden yaklaşmak gerekmektedir.

HESAP VEREBİLİRLİK

- her insan hakkı için; **bir hak sahibinin ve bir yükümlülük sahibi olduğunu**; bir hakkın yerine getirilmesi için **yükümlülük sahiplerinin sorumlu olduğunu** ve yükümlülük sahiplerinin yükümlülüklerini yerine getirmediğinde hak sahiplerinin **tazminat hakkı** bulunduğunu belirtir.
- Hesap verebilirliği uygulamak için yardım temelli hizmetlerden hak temelli hizmetlere doğru bir paradigma değişimi gerekir. Hak temelli yaklaşım, hizmetleri hayırseverlikten (isteğe bağlıdan) yasaya (zorunlu olana) kaydırır.

- . Hak temelli sosyal hizmet uzmanları, müracaatçılarla birlikte çalışmalarının hedefleri ve süreçleri hakkında açık olmalı; insan hakları ilkelerini uygulamaya koyma amaçlarını eylemlerine yansıtmalıdırlar.
- Benzer bir şekilde, hak temelli kurumlar karar alma süreçlerine personelin, müracaatçıların ve hatta toplumun katılmasına izin verirler.
- **Şeffaflık:** kuruluşun karar alma ve değerlendirme süreçlerini paydaşlara görünür kılan bir politika olup aynı zamanda hesap verebilirliğin önemli bir yönüdür. Böylelikle sosyal hizmet uzmanları ve sosyal hizmet kuruluşları, **müracaatçıları hizmetlerin değerlendirilmesine dâhil ederek ve hizmetlerle ilgili sonuçları onlarla paylaşarak** hesap verebilirliği sağlar.

EVRENSELLİK VE DEVREDİLEMEZLİK

- Evrensellik ve devredilemezlik ilkesi, tüm insanların sonradan ne verilebilecek ne de alınabilecek insan haklarına sahip olduklarını belirtir.
- Evrensellik ve devredilemezlik ilkesi, **kimsenin insan haklarından mahrum bırakılmamasını veya dışlanmamasını** sağlamayı amaçlar
- Sosyal hizmet mesleğinde, evrensellik ve devredilemezlik ilkesi iki şekilde ortaya çıkmaktadır:
  - • Hem birey hem de toplum düzeylerine ilişkin değerlendirme, insanların kendi insan haklarına erişiminin bir değerlendirmesini içermeli ve müdahalenin eşitsiz erişime hitap etmesi hedeflenmelidir.
  - • Sosyal hizmet uzmanları ve çalıştıkları kurumlar, hizmetlerden yararlanan herhangi bir müracaatçının istem dışı olarak dışarıda bırakılmamasını sağlamalıdır.

EVRENSELLİK VE DEVREDİLEMEZLİK

- . Ancak evrensellik ilkesi, her sosyal hizmet uzmanına, her kuruma, her bireye ve her türlü ihtiyaca hitap etmek zorunda değildir.
- Tüm sorunlar ve tüm gruplar tek bir hizmetle ele alınamaz.
- Her gruba aynı anda hizmet sunmanın mümkün olmadığı durumlarda **“önce en çok dışlanan gruplara hizmet sunarak işe başlama”** önermektedir.

BÖLÜNEMEZLİK

- tüm insan haklarının insanlık onuru için kritik olduğunu ve bu **hakların eşit statüye** sahip olduğunu beyan eder.
- Bölünemezliği uygulamak, tüm insan haklarının önemini kabul etmek ve **insan haklarının tümünü** birden savunmak anlamına gelmektedir.
- Bu nedenle bölünemezlik ilkesi, sosyal hizmet mesleğini bireylerin sağlık hizmetleriyle ilgili haklarından tutun barınma, beslenme ve eğitimle ilgili haklarına kadar geniş bir çerçevedeki hizmetlere odaklanması için desteklemektedir.

- Bölünemezlik ilkesi, tüm insan haklarına ilişkin ilerlemeyi teşvik etmek için farklı hizmet sektörleri arasındaki bağlantıların oluşturulmasını ve ihtiyaç duyulan hizmetlerin tek bir çatı altında birlikte konumlandırılmasını teşvik etmektedir. Sosyal hizmet uzmanları bölünemezlik ilkesi gereği müracaatçıların sorun ve ihtiyaçlarını insan hakları bağlamında kavramsallaştırmalı ve **farklı sektörlerde çalışan sosyal hizmet uzmanlarıyla ve diğer meslek elemanları ile iş birliği yapmalıdır**

KARŞILIKLI BAĞIMLILIK VE BİRBİRİYLE BAĞLANTILI OLMA

- Hakların karşılıklı bağımlılığı ve birbiriyle bağlantılı olması ilkesi, tüm insan haklarının iç içe geçtiğini ve herhangi bir hakkın gerçekleşmesinin çoğu zaman diğer hakların gerçekleştirilmesine bağlı olduğunu ifade eder.
- Hakların karşılıklı bağımlılığı ve birbiriyle bağlantılı olması ilkesini uygulamaya aktarmak, **sorunları sosyal ve politik bağlamlardan ayıran şekillerde ele almaktan ziyade karşılıklı bağımlılıklarını kabul eden şekillerde ele almayı gerektirir.**
- Böylelikle sorunlar birbirinden bağımsız olarak ele alınmaz. Aksine, insan **haklarının karşılıklı bağımlılığını** kabul ederek, herhangi bir durumun analizi ve bu duruma yönelik stratejik tepki daha bütünsel ve kapsamlı hâle gelir.
- Bununla birlikte, disiplinler arası bir yaklaşımın önemini vurgulamaktadır

